

Az európai integráció politikai gazdaságtana

A politikai gazdaságtan egyik leghasznosabb gondolati eleme Antonio Gramsci „hegemón diskurzus” fogalma, amelynek lényege, hogy a társadalom tetején lévők társadalmi közérdekként képesek reprezentálni saját osztályérdekeiket. Bár a parlamentáris demokráciákban jogi értelemben sajtószabadság van, *preventive*¹ a közvitákat mégis sikerül úgy szűkíteni, hogy a társadalom kevésbé képzett és kevésbé érdeklődő többségét már csak a hegemón diskurzus érje el. Formailag támadhatatlan, tartalmilag lehatároltan konszenzusteremtő mindez.

A 2008-ban kirobbant globális gazdasági válság megnyitotta a teret számos ilyen módon mediatizált konszenzus újraindítására. Az egyik ezek közül az európai integráció fél évszázados múltjának, de még inkább *teleológiájának* értelmezése. E témakörben két igen hasznos tanulmányt közöl az *Eszmélet* 97. (2013. tavaszi) száma Samir Amin és Michel Aglietta tollából. Mindketten ugyanazt a kérdést teszik fel: lehetséges-e másfajta integráció? Ez a kérdés pedig a legfontosabb, hiszen bár az Európai Bizottság érzékeli az integráció társadalmi támogatottságának csökkenését, a demokratikus deficitet, érdemi, feltáró, mély vitát mégsem kezdeményez. Ehelyett mesterséges dichotómiát képez, ahol a létező integráció támogatói állnak szemben az „euroszkeptikusokkal”. Le Penek és Nigel Farage-ok mindig készen állnak az ellenségek szerepének betöltésére, hasonlatosan ahhoz, ahogy a radikális mozgalmak a nemzeti politikai rendszerekben is hasznára válnak a főáramú pártoknak, amelyek a középosztályok ontológiai félelmét kihasználva „megmentik” szavazóikat a „szélsőségek tényverésétől”. Mindeközben az integráció értelme és jelentősége ködbe vész, s ismert módon ma már az uniós polgárok fele sem támogatja az Uniót.² Az Unió vezetői egyre inkább a Václav Havel által a brezsnyevi időszakra megfogalmazott *tudatos hamis valóság* állapotában élnek.

Közvetlenül a II. világháború után, illetve a berlini fal leomlása előtt és után akkora volt az európaiak megkönnyebbülése és egymás iránti lelkesedése, hogy szinte magától értetődőnek tűnt az „európai projekt”. Ezen sorsfordító eseményektől távolodva, azaz a hetvenes években, illetve napjainkban azonban válságba került a folyamat. Az euroszklerózis mindig élesebben teszi fel a kérdést: mi az európai

egyesülés folyamatának értelme? Amin nyomán: a globalizáció korában van-e még értelme pont egy kontinentális, azaz földrajzi véletlenre alapuló integrációnak, amikor egy „portugál jobban megérti magát egy brazillal, mint egy litvánal”, egy holland középosztálybeli számára pedig, aki mexikói vagy japán kollégáival van napi szakmai vagy üzleti kapcsolatban, egyértelmű-e még, hogy miért is kell neki szolidaritást vállalnia pont egy bolgárral? A globalizált turbókapitalizmus sivár mindennapjaiban a „judeo-keresztény értékrend” retorikai horgonya értelmezhetetlen az átlagember számára.

A hivatalos brüsszeli hagiográfia szerint a II. világháború megrázó élménye nyomán az európaiak a Szén- és Acélközösséggel megteremtették a politikai uniót, amely aztán lépésről lépésre kiteljesedett. Ezzel a narratívával az a baj, hogy nem igaz. Politikai unió mind a mai napig nem létezik, az EU alapvetően kormányközi intézmény. A közösségi érdeket képviselő egyik fő intézménynek, a Bizottságnak alapvetően csak kezdeményező és végrehajtó szerepe van. A másik közösségi intézmény, a Parlament egyre erősebb kompetenciákat kapott, és a világ egyetlen választott szupranacionális testülete. Mindezzel együtt is a legerősebb jogosítványai is csak az úgynevezett együttdöntési eljárásban teljesednek ki, ahol azonban a tagállamokat képviselő Tanács vétót emelhet. (A Parlament is a Tanács ellen, de ez nem segít a helyzeten.) A közösségi joganyag jelentős bővítéséhez vagy mélyítéséhez mind a mai napig a Tanács egyetértésére van szükség, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a Tanács a markában tartja az uniós polgárok számára átláthatatlan, bizánci komplexitásúra hízalt uniós döntéshozatali rendszert. (Arról, hogy a Bizottságnak és a Parlamentnek mennyire csekély beleszólási lehetősége van tagállami ügyekben, a magyar polgárok az utóbbi években saját tapasztalatokat szerezhetnek.) Az euroszkeptikusok kritikája, mely szerint az Unió túl széles és mély kompetenciákkal rendelkezik, talán csak a mezőgazdaság, a versenypolitika, a külső kereskedelem és a monetáris politika területén értelmezhető. Minden más területen a közösségi szint kompetenciái a tagállamok de facto ellenőrzése alatt állnak. Főképp így van ez a politikai területeken (alkotmányos berendezkedés, választójogi rendszer, kultúra, média), illetve a gazdasági fejlődést leginkább meghatározó szakpolitikákban (oktatás, foglalkoztatás, korrupcióellenes küzdelem, adópolitika, újraelosztás). Az 1951-es Szén és Acélközösség nem teremtett politikai uniót, valójában a gaulle-ista, szektoralista etatizmus kiterjesztése volt a hatokra, ezenkívül pedig a Ruhr-vidék I. világháború utáni francia lerohanásának megismétlése, ez alkalommal békés eszközökkel. Az időközben megszűnt 1957-es Euratom szerződés nyilvánvalóan szintén nem teremtett politikai uniót, mint ahogy az 1957-es Gazdasági Közösség sem. Más lényegi intézmény pedig a negyvenes, ötvenes, sőt a hatvanas és hetvenes években sem jött létre. A politikai Európa mint a II. világháborúra adott reakció tehát Patyomkin-fal, amelyet az 1992-es Maastrichti Szerződés az „Unió”-ról intézményesít. Az

európai baloldal azonban hat évtizede hajlandó támogatni ezt a fantáziát, abban a reményben, hogy ha sokáig vetítjük magunk elé, előbb-utóbb létrejön. Ennek a mindennapi valóság a cáfolata. Ha a II. világháború megrázkódtatása nem volt elégséges az európaiak számára, hogy politikai uniót teremtsenek, a globalizáció körülményei semmiképpen nem fogják azt elősegíteni. Az unió valódi kiindulópontja a Paul Henri Spaak által kezdeményezett Gazdasági Közösség, amely nem politikai uniót, hanem szabad kereskedelmi övezetet teremtett, amely mind a mai napig az integráció lényege, bármennyire is elfedi ezt az eurózána hányattatásainak intenzív, ám felszínes és torz médiareprezentációja. A szabad kereskedelmi övezet nyolcvanas évekbeli kiteljesedésével pedig Margaret Thatcher neoliberais Európa-képe³ megnyerte a történelmi ütközetet a Jacques Delors nevével fémjelzett „szociális Európa”, „fenntarthatóság”, „kohézió”, „régiónk Európája” vízióval, amely ugyan átmeneti eredményeket elért a kontinens újraegyesítését követő lelkesedés időszakában, mára azonban visszaszorult.

Bár hivatalosan a három fő uniós intézmény egyenlő, a tagállami kormányok testülete, a Tanács a fentiek miatt mégis elsőbbséget élvez. Itt pedig (a Lisszaboni Szerződés ellenére) de facto vétőjoga van a tagállamoknak, amennyiben a mindenkori többség soha nem kíván szembemenni egyes tagállamokkal vagy kisebbségi tagállamcsoportokkal, egyrészt mert ez a végtelékig növelné az amúgy is többségbe került Európa-ellenességet, másrészt pedig azért, mert így a következő fontos ügynél számíthatnak ezen tagállamok jóindulatára. A Tanácsban ismert módon csomagkapcsolás, „lókereskedelem” folyik.

A brüsszeli „komitológia” ilyen részletes, az egykori kremlinológiához hasonló megértése azért szükséges, mert így nem esünk abba a hibába, mint Samir Amin, aki az egyes országokat homogén egészeknek, sőt olykor aktoroknak látja. Marxianus gondolkodóként tudnia kellene, hogy a kormányzati akarat a nemzeti szintű homogenizált diskurzus eredője, azaz többségében az egyes országok elitjének érdekeit képviseli. Ezek az elíttek, illetve az általuk dominált nagyvállalati szektor pedig a neoliberalizmus három domináns évtizedében (1979–2008) nemzeti hovatartozástól függetlenül élvezték annak a gazdasági rendnek az előnyeit, melynek lényege a fogyasztó társadalom mediatizált csúcsra járatása, az állami erőforrások magánkézbe adása, az eljövendő generációk erőforrásainak elköltése eladósodáson keresztül, illetve a természetes környezet kizsákmányolása. Egy magyar vagy orosz oligarcha számára ugyanúgy előnyös a létező Európa, annak integrációs receptjével, mint egy görög hajózási nagyvállalkozónak vagy egy olasz médiamágnásnak. Ahogy azt Perry Anderson kiválóan bemutatja (Anderson 1976), az Amin és Aglietta által is képviselt marxianus irányzat a XX. században az esztétika, az erkölcs és más témák irányába fordult, nem adott Marx szellemi vizionárius magasságához méltó elemzést a kapitalista parlamentáris demokráciák politikai gazdaságtanáról, Marx tévedéseiről, a tőkés rendszer túlélési

képességeiről, illetve arról, hogy miért nem következett be az általa elkerülhetetlennek jószolt antikapitalista forradalom. Ezen témákban mind a mai napig Paul Baran és Paul Sweezy 1966-ban megjelent, monopolkapitalizmusról szóló könyve (Baran–Sweezy 1966) a legkoherensebb és a legelmélyültebb.⁴

Márpedig az európai integráció történetét sokkal szemléletesebb a kapitalista parlamenti demokráciák XX. századi történetébe ágyazva értelmezni, mint önmagában, inherens teleológiát feltételezve, ahogyan ezt Brüsszel sugallja propagandisztikus autonarratíváiban. A neoliberalizmus által eluralt kartellpártok váltógazdasága Thatcher, Reagan, Mitterrand, Giddens, Blair és Schröder után kiüresítette a parlamentáris demokráciákat. A liberális pártok helyét átvevő, azokat kiszorító harmadik utas szocdemek csupán kulturális vonzerejükben különböznek a Goldwater, Thatcher és Reagan utáni, azaz a közösségi szolidaritást felmondó konzervatívoktól. Gazdaság- és társadalompolitikájuk ugyanúgy a tőkepiacok azonnali visszacsatolásától függ, a (periferiálisabb országokban külföldi) befektetők megítélésétől, mindenekelőtt azonban saját kampánytámogatóiktól, akiknek adományai és ezen keresztül elnyert befolyása rejtve marad az átláthatatlan kampányfinanszírozás homályában. Azaz elvileg létezik más európai integráció is, ehhez azonban a rabul ejtett tagállamok reprezentatív demokráciáit kellene helyreállítani. Ez már önmagában gigantikus feladat, de ne fulladjunk azonnal defetizmusba, a kampányfinanszírozások és a közbeszerzések átláthatóságának megteremtése érdemi változásokat hozna. Csak ezek után lennének képesek a Tanácsban képviselt wallersteini centrumországok⁵ kormányai érdemi döntést hozni arról, hogy látják-e még értelmét, hogy szolidaritást vállaljanak a dél- és kelet-európai tagállamok társadalmaival. Ez a szolidaritás ma már egyáltalán nem egyértelmű.

Amin földrajzi logikájú elemzése helyett célszerűbb tehát egy társadalomszerkezeti elemzés. Kelet, nyugat és dél helyett fent és lent. Sőt, Daron Acemoglu szóhasználatát kölcsönvéve (Acemoglu–Robinson 2013), a társadalom széles rétegeinek erőforrásait szűk elitek felé áramoltató extraktív gazdaságok olyannyira elterjedtek, szemben a széles középosztályt létrehozó, erőforrásokat terítő inkluzívakkal (ezek a kivételek alapvetően Skandinávia országai és a kontinentális jóléti államok), hogy komplett országok, köztük uniós tagállamok sora állt rá más országok erőforrásainak offshore jellegű kiszivattyúzására. Mindenekelőtt a londoni City, de Dublin, Luxemburg, Ciprus, Málta, Ausztria és Lettország is ilyen típusú működést mutat, nem is szólva az Unióhoz ezer szálon kötődő Svájcra. Ezen forráselszívás mértéke oly jelentős, hogy Amin és Aglietta részéről komoly vakfolt ezek figyelmen kívül hagyása. Agliettának természetesen igaza van abban, hogy a megszorításokra épülő stabilizáció sikertelen volt az eurózóna válságának kezelésében. A stabilizációs homeopátia értelmetlenségét azonban az elfolyt offshore források mutatják be igazán élesen. Ahogy Andreas Papandreu volt

görög miniszterelnök fogalmazott: Görögországban például semmilyen költségvetési probléma nem lenne, ha nem lenne az offshore veszteség.

Az eurózóna Aglietta által bemutatott születéskori hibája mellett (ti. hogy nem optimális valutaövezet, azaz Frankfurt nem adhatja ugyanazt a kamatlábat magas és alacsony növekedésű országoknak) komoly gazdaságszerkezeti eltéréseket fed el. Nem véletlen, hogy a déli államokban az inflációhoz képest tévesen alacsony nominál kamatláb által generált buborékok óriási kereskedelmi deficithez vezettek. Ezek az országok a nyolcvanas évek hirtelen szabad kereskedelmi nyitására dezindusztrializálódtak, gazdaságuk beszorult egy turizmus – tengeri szállítmányozás – mediterrán agroexport – ingatlanspekuláció profilba. Szinte minden más területen importra szorulnak a centrumországokból. Görögország problémáin tehát az Aglietta által vázolt argentin szcenárió sem segítene, azaz a drachma visszavezetése és a brutális mértékű leértékelés. Görögország ugyanis az Unió legkevesebbet (körülbelül a GDP 20%-át) exportáló országa, azaz az iparpolitika és humántőkébe történő befektetés a leértékelés nélkül hatástalan lenne, miközben drámai életszínvonal-zuhanást hozna.

Természetesen a szabad kereskedelmi dezindusztrializáció Kelet-Európát is érintette. A különbség az, hogy a multinacionális cégek tömeges megjelenése elfedte ezt a folyamatot. A mediterrán térségben hatalmas a munkanélküliség (ezen belül is drámai az ifjúsági munkanélküliség), ám a munkával mégis rendelkezők bérei felzárkóztak az uniós átlaghoz, azaz biztos megélhetést nyújtanak. Ezzel szemben Kelet-Európában a multiknak köszönhetően nincs foglalkoztatási krízishelyzet, csak fiskális egyensúlytalanságot teremtő elmaradás a centrumországokhoz képest. Akiknek viszont van munkájuk, azok nagy részének rendszeres keresete is csak a prekariátushoz elég (Standing 2011).

Az Európai Unió jelenlegi krízise megoldatlan marad mindaddig, amíg vissza nem bontjuk a szálakat az integráció tulajdonképpeni értelméig. Aglietta és Amin tanulmányai ebben fontos lépések. Az európai baloldal beleszeretett a nacionalista háborúskodáson túllépő politikai Európa ígéretébe, amely azonban soha meg nem valósult. Ezért cserébe elfogadta a létező Európat, a szabad kereskedelemre, illetve az azt elősegítő valutaövezetre építő egységes piacot mint az integrációs szerződések gyakorlati lényegét. Az esetek nagy részében, közgazdasági érdeklődés hiányában nem is tud minderről, Európa-képe és a szerződések valósága között szakadék tátong. Politikai unió hiányában pedig a Tanács kulcsfontosságú intézményében a kiüresedett és a nagyvállalati szektor (Aminnál a monopóliumok) által rabul ejtett kelet-európai, mediterrán és angolszász parlamentáris demokráciák, illetve az adóparadicsomok sikeresen blokkolják a skandináv és a kontinentális jóléti államok (Németország, Belgium, Hollandia, Franciaország) próbálkozásait, hogy megteremtsék a fenntartható, szociális, szubszidiaritásra épülő politikai Európat, amely a globalizációra is pozitív hatással lenne.

Jegyzetek

- ¹ Lásd erről bővebben Herman–Chomsky 2002.
- ² Lásd az erről szóló folyamatos Eurobarometer-felméréseket.
- ³ Az egységes piac (a szabad kereskedelem) az az alap, amelyre mindent építhetünk – fogalmazott Thatcher Európával kapcsolatban.
- ⁴ Ez a könyv oly kritikus Marx jövődéléseivel kapcsolatban, hogy Anderson kételkedik abban, hogy egyáltalán marxianusnak nevezhető-e még.
- ⁵ Lásd Immanuel Wallerstein világrendszer-elméletét: Wallerstein 2011.

Hivatkozott irodalom

- Acemoglu, Daron – Robinson, James A. 2013: *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. Profile books
- Anderson, Perry 1976: *Considerations on Western Marxism*. London, Verso
- Baran, Paul A. – Sweezy, Paul M. 1966: *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order*. London, Monthly Review Press
- Herman, Edward S. – Chomsky, Noam 2002: *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York, Pantheon Books
- Standing, Guy 2011: *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic
- Wallerstein, Immanuel 2011: *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. University of California Press

